

Regionalizmus ako „obsah života“ v slovenských časopisoch Rumunského kráľovstva

Patrik Šenkár

Regionalism as the „content of life“ in the Slovakian magazines of the Kingdom of Romania

Abstract

The contribution points to the importance of regionalism in Slovak diasporas in Lowland, with special regard to the Romanian context. It is based on the theoretical ideas of both world and Slovak cultural thinkers (Compagnon, Wollman, Čepan, Miko, Štefanko, Timura) – and, of course, the aspect of the problem. It connects regionalism with the traditions and specifics of that identity. It emphasizes the importance of regionalism as a social phenomenon. First, it analyzes the issue from the position of historical context, later it focuses on specific interpretations of selected microproses. The cardinal center of the paper is an objective and subjective analysis of publicistically tuned texts, first published in periodicals of the Slovaks in Romania during the inter-war period, later also in the book entitled Interviews with the Slaninka and Košťok fathers. These origins are still significant evidence of regionalism in the Lowland, too. The contribution also contains more detailed specifications of the aforementioned aspects.

Keywords: minority literature; regionalism; identity; interpretation; Slovaks in the Kingdom of Romania

Kľúčové slová: národnostná literatúra; regionalizmus; identita; interpretácia; Slováci v Rumunskom kráľovstve

Subject-Affiliation in New CEEOL: Language and Literature – Studies of Literature – Slovakian Literature

Literatúra v určitom zmysle slova zahŕňa všetko, čo vzniklo v oblasti poetiky, teda nielen fikciu, ale aj históriu, filozofiu či vedu. V organickom celku, ktorý tvoria podľa filológie jazyk, literatúra a kultúra, je literatúra v samom strede a jej štúdium i interpretácia by mali byť priam kráľovskou cestou k pochopeniu špecifik kultivovaného bytia národa. V pozadí tejto myšlienky moderné chápanie literatúry je späté s postulovaním historickej a geografickej relatívnosti v protiklade k univerzálnemu estetickému kánonu. Je preto dôležité skúmať aj literárne texty, ktoré sa viažu k danému regiónu a nesú v sebe atribút diachrónneho a synchronného vývinu. Aj

takéto diela sa cenia pre ich jedinečnosť a zároveň akúsi univerzálnosť obsahu, minimálne v národnom meradle. Sú signifikantnými dôkazmi literárnej tradície, ktorá je diachrónna, ale aj dynamická sústava literárnych textov, pričom sa „utvára stále nanovo podľa toho, ako doň vstupujú nové diela. Každé nové dielo vyvoláva nové usporiadanie tradície ako celku a súčasne tým modifikuje zmysel a hodnotu každého jednotlivého diela tvoriaceho tradíciu“ (Compagnon 2006, 33). Samotná literárna veda sa zaoberá tradíciami neustále tam, kde hľadá postupnosť a kontinuitu vývoja, teda v dejinách národnej literatúry i vo všeobecných literárnych dejinách. Pri formovaní novodobých národov majú pozitívny význam tie tradície (aj v rámci literárneho vývinu ako súčasti kultúry), ktoré „podporujú vytvorenie národného vedomia a ktoré toto vedomie upevňujú“ (Wollmann 1988, 228).

Tak sa postupne dostávame k spojitosti tradície a identity, veď aplikujúc slová maďarského historika Györgya Schöplina môžeme vysloviť myšlienku, že: „Identita je vždy ukotvená v kultúre a reprodukuje sa spolu s ňou. Každá kultúra je zároveň prejavom nejakého súhrnu identít [...] pričom národnostná identita Slovákov je ukotvená v literatúre a reprodukuje sa s ňou iba v takej miere, nakoľko ju pozná a stotožňuje sa s ňou uvedená vrstva menšiny...“ (Hrivnák 2002, 32). Aj v takýchto podmienkach, v našom prípade v slovenských dolnozemskej enklávach, sa nevyhnutne musí počítať so stavom slovenskej (národnostnej) identity spolu s konkrétnym, ba hmatateľným písomníctvom, pochopiteľne, za predpokladu, že chce ako literatúra tejto menšiny pretrvať en bloc i sui generis. Významný sovietsky mysliteľ Kirill Iosifovič Rovda pritom usúvzťažnil, že spoločenstvo duchovnej kultúry Slovanov nie je jedinečný, ba ani výnimočný jav v histórii svetovej civilizácie. Existuje celý systém „štruktúr“ väčších a menších spoločenstiev, ktoré sú stupňami alebo uzlami vo vývine celosvetovej kultúry. A práve takouto konkretizáciou i formou je kultúrno-literárny vývin slovenského písomníctva v Rumunskom kráľovstve, využívajúc tradíciu v akejsi viacrozmernej podobe. Aj literatúra Slovákov v Rumunskom kráľovstve ako časť všeobecnej kultúry je prejavom konkrétnej identity Slovákov. To zároveň znamená, že prípadná ohrozenosť tejto literatúry sa rovná ohrozenosti tej konkrétnej identity, ktorú predstavuje.

Literatúra je výsostne spoločenským javom, teda „kultúrnou hodnotou, ktorá je produktom sociálneho vedomia individuality, a jej osudom je, aby sa do tohto sociálneho a individuálneho vedomia spätne vracala, obohacovala ho a utvárala. Je hodnotou tým, že textom modeluje a produkuje toto vedomie v jeho individuálnom bytí. Keďže jednotlivé existuje len vo všeobecnom a naopak všeobecné sa manifestuje len cez jednotlivé, osudy individuálneho vedomia nemožno interpretovať bez sociálnych súvislostí, bez toho, čo voláme spoločenským aspektom“ (Miko 1973, 213). Ten je akousi intímnou súčasťou literatúry – a to aj na regionálnej, lokálnej úrovni. Dôležitý je pritom aj sociálny aspekt, čím sa zvyčajne myslí na vonkajšiu podmienenosť literatúry a jej dosah na konkrétnu spoločnosť. Ide o transcendentiu a o vonkajšie vzťahy literárneho diela. Epická postava sa pritom chápe vždy v sociálnych reláciách ako člen spoločenskej (mikro)skupiny. V takej alebo onakej miere sa potom v jej (ne)prospech z deja pociťuje ako úžitok i škoda celej sociálnej skupiny. Gradovane to platí aj pri „regionálnom kolorite“.

V literárnom diele ide najčastejšie o „hru“ na individuálny a spoločenský aspekt.

To znamená, že to, čo môže, ale nemusí byť dôležité pre región, môže byť relatívne významné aj pre širší geografický i spoločensko-politický zámer. Tak sa postupne a viacdimeziálne vytvárajú historicko-sociálne podmienky, ktoré sú vlastne „priestorom, v ktorom sa umenie môže uskutočňovať a uplatňovať [...] Umenie ako súčasť, ale zároveň špecifická oblasť kultúry má svoje zvláštnosti, relatívne nezávislý rozvoj a svoje vlastné vnútorné dynamizujúce sily a zákonitosti“ (Timura 1991, 147). A práve identifikácia a interpretácia týchto aspektov a atribútov na globálnej, ale aj na lokálnej (regionálnej) úrovni dáva špecifikum princípu konkretizácie regionalizmu v danom literárnom texte. Dejiny kultúr pritom symbolizujú bohaté chápania kategórií umeleckého diela aj z hľadiska estetického v konštelácii jednoty všeobecného a špecifického. Z toho dôvodu samotný prístup k literárnemu dielu sa chápe ako proces s určitou dôležitou hranicou medzi objektívne daným a subjektívne chápaným. Literárne dielo, realizujúce sa vlastne v produkcii a recepcii, má charakter štruktúry znakov, ktoré sú nositeľmi jedinečného a postupne narastajúceho celku významov. Každé učenie o interpretovaní preto implicitne predpokladá vedomie o podstate umeleckého diela. Konceptiu interpretácie je však potrebné rozvíjať z aspektu postupnosti. V tomto procese prebiehajú zjavné či skryté interakcie medzi tvorivým a receptívnym subjektom, ktoré sa odohrávajú podľa rôznych aspektov diela a jeho významových vrstiev, pričom sú dôležité „zjavné či skryté interakcie medzi tvorivým a receptívnym subjektom“ (Šabík 2018, 69). A práve takéto interpretačné „odhalenia“ sú dôležité v spomínanom – komplexnom – procese pri práci s literárnym prototextom.

V literatúre sa regionalizmus prejavuje ako výrazná demonštrácia autorovho vzťahu k určitému kraju, k povahovým osobitostiam ľudí, k historickým udalostiam kraja, k jeho charakteristickým kultúrnym a jazykovým prejavom. K takým dielam patria aj, prirodzene, beletrizované príspevky v miestnych časopisoch, ktorých dosah je vlastne obmedzený len na relatívne úzky okruh čitateľov. Jedným z príznakových javov línie regionalisticky zameraných textov je zasadenie ich deja do mikrosвета konkrétnej (najčastejšie vidieckej) lokality. Pod pojmom regionalistická literatúra však „nechápeme kvalitatívne slabšiu tvorbu, zvyčajne aj svojou témou, prípadne jazykom (nárečie), obmedzenú na niektorú lokalitu, ale ten typ literatúry (prózy), ktorý kladie zvláštny dôraz na geografický priestor ako jednu z dôležitých zložiek literárneho diela. V regionalistickej próze je zvýraznený vzťah priestoru ako čisto literárnej, teda fikčnej kategórie s nefikčným, »skutočným« priestorom“ (Passia-Taranenková 2014, 68). Ak sa vyjadrujeme o regionalizme, nemožno vynechať primárny pojem – od ktorého vychádza charakteristika takéhoto typu literatúry – región (regionálna literatúra). Vo všeobecnosti ide o vymedzenú oblasť, kraj, územie v zmysle Čepanových topografických konotácií s topologickým premostením (o tom bližšie pozri: Čepan 1992, 133–139). Regionalizmus zároveň nastoľuje otázku ľudského pocitu domova a účasti individua v konkrétnom historickom i geografickom prostredí. Dotýka sa vlasteneckého cítenia, národného i historického (seba)vedomia. Obsahuje značné množstvo autentického dobového materiálu na dôkladné spoznanie regionálnej politickej, sociálnej, kultúrnej i literárnej spoločnosti. Takéto prostredie istým spôsobom spoluutvára na svoj obraz autora a ten potom na individuálnu podobu stvárnjuje to, čím žije v tomto prostredí. Región ako

fenomén preto priamo či nepriamo ovplyvňuje spisovateľa a vplýva na jeho literárnu „tvár“. Prieskum kultúrneho a geografického prostredia, v ktorom spisovateľ žil a umelecky sa vyvíjal, je v mnohých prípadoch odrazovým mostíkom na pochopenie toho jedinečného i zvláštneho, no rovnako neopakovateľného (aj v zmysle teórie Dionýza Ďurišina a jeho kategórie zvláštneho).

V roku 1920, keď už hranice štátov boli dané a dolnozemska vetva Slovákov sa ocitla v troch nových štátnych útvaroch, tieto slovenské (v sociologickom chápaní) spoločenstvá zobrali svoj kultúrny osud relatívne do vlastných rúk. A pretože stupeň ich gramotnosti bol vysoký a veľkej obľube sa v rodinách tešili najmä kalendáre, začali si slovenské kalendáre vydávať sami. Tak to bolo i v Nadlaku, kde práve v roku 1920, ako vôbec prvé vydavateľské počiny v slovenčine, vyšli práve slovenské kalendáre. Spomedzi slovenských nadlackských autorov, ktorí svoju tvorbu publikovali v spomínanom období v periodikách a v kalendároch, je potrebné spomenúť najmä prozaika Petra Suchanského, prekladateľku Zuzku Dováľovú (sestru Petra Pavla Dovála, ktorá si písala pôvodne meno ako Dováľová, neskôr Kubišová), anonymných autorov humoristických fejtónov *Rozhovory s bätom Slaninkom a bätom Košťokom* ako i najpribojnejšieho úvodníka Petra Pavla Dovála. Dozaista však „nielen kalendáre boli dôvodom započatia slovenských vydavateľských aktivít na Dolnej zemi. Cieľom týchto aktivít bola i naliehavá potreba vydávať slovenskú tlač“ (Štefanko 2006, 17). V Nadlaku vychádzajúci *Slovenský týždenník* však pretrval iba štyri roky (1929–1932) a v Bukurešti vychádzajúce a v Nadlaku tlačené *Naše snahy* neúplných šesť rokov (1936–1941). Po nástupe socializmu sa menia aj vydavateľské aktivity. Aj napriek tomuto krátkemu obdobiu však tieto periodiká zasiahli do spoločensko-kultúrno-literárneho vývinu širšieho i užšieho regiónu. Vychádzajúc z týchto determinantov je zrejmé, že v súdobom Rumunskom kráľovstve vychádzajúce publikácie periodického rázu boli priestorom aj pre takéto, viac-mej regionálne tvorivé pokusy jednotlivcov.

Významným medzníkom vo vývoji písomníctva Slovákov v Rumunskom kráľovstve bolo založenie prvého domáceho slovenského časopisu s názvom *Slovenský týždenník* (1929). Jeho šéfredaktorom a vydavateľom bol nadlackský rodák, evanjelický farár Ján Kmef; redaktormi Peter Pavel Dovál a Uroš Boor. Časopis mal veľký význam pri myšlienkovom zjednotení a v národnom, politickom a kultúrnom živote tejto národnosti. Začali v ňom byť prítomné aj prvé pôvodné literárne práce a preklady domácich slovenských autorov (prozaika Petra Suchanského i ďalších). Permanentne sa v ňom objavovali aj humoristicko-satirické texty, tzv. *Rozhovory s bätom Slaninkom*, premenované neskôr na *Rozhovory s bätom Košťokom*. Vychádzali nepravidelne, ale v hojnejšom počte vo všetkých štyroch ročníkoch práve *Slovenského týždenníka*, teda až do roku 1932, keď tento časopis prestal existovať. Potom sa uverejňovali aj v časopise *Naše snahy*, ktorý vydával a redigoval Peter Pavel Dovál (1936–1941; v ročníkoch 1937 a 1938 sa rozhovory neobjavili). Tieto – zo žánrového hľadiska – črty majú priam priekopnícku úlohu v rozvoji celkovej literárnej tvorby Slovákov v Rumunsku.

Ani v jednom prípade sa však neuvádza ich autor. Štylistické a jazykové odlišnosti (ba špecifiká) jednotlivých textov však naznačujú, že týchto autorov bolo viacero. Príspevky uverejnené v Slovenskom týždenníku sú štylisticky a jazykovo jednotnej-

šie, kým tie z prvého ročníka Našich snáh sú od predošlých celkom iné. Texty z rokov 1939–1941 sa už i od tých posledných podstatne líšia a sú ojedinelé aj medzi sebou. Ich autormi boli s veľkou pravdepodobnosťou spomínaní traja redaktori.

Samotný názov *Rozhovory s báťom Slaninkom* autori prebrali z *Čabianskeho kalendára* (podobne aj jeho jazyk: slovenské dolnozemske nárečie s výraznými prvkami maďarčiny). Hneď po zmene hlavného protagonistu textov (Slaninka Košťok) sa v ich jazykovom prejave objavujú aj rumunské výrazy, aby neskoršie v textoch – uverejnených v *Našich snáhach* – už adaptované pojmy a výrazy z rumunčiny prevládali. Ako príklad pars pro toto uvádzame v textoch prevzaté slová z maďarčiny (*bádkový* – plechový, *bantovať* – ublížiť, *bovd* – obchod, *čempísovať* – pašovať, *dotalápať sa* – zjaviť sa, *fogmek* – postrk, *hamišitovať* – falšovať, *javašovať* – navrhovať, *pihenovať* – oddychovať, *repelíg* – lietadlo, *savazovať* – voliť, *serzovať* – zabezpečiť, *tablazácia* – vykazovanie, *utazovať* – cestovať); rumunčiny (*alegátor* – volič, *biserika* – kostol, *cujka* – pálenka, *interimár* – dočasný, *koštuje* – má cenu, *poftim* – nech sa páči, *prečceptor* – daňový úradník, *šomír* – nezamestnaný); srbčiny (*baták* – stehno, *zabándžiť si* – pochutnať si, *zagarený* – nafúkaný, *žigarica* – pečeň). V jednotlivých textoch sa v hojnom počte používajú aj nárečové slová ako napríklad: *báťa* – starší muž, *bekeš* – kožuštek, *kedíť* – dymiť, *kíocok* – obuštek, *kuckov* – prípecok, *mlačok* – kladivo, *parsúm* – tvár, *štráng* – povraz atď.

Redaktor kladie otázky v spisovnej slovenčine a báťa mu vždy odpovie v nárečí skomolenými prvkami. Pranieujú sa konflikty, neduhy, nešváry – často až pomocou satiry. Niektoré texty sú priam excelentnými humoreskami: sú dokumentmi „zdravej náтуры“ Slováka-Nadlačana. Vystihujú a zobrazujú špecifický dolnozemske (regionálny) humor a celkovú krásu literárneho textu. Je teda možné konštatovať, že tieto rozhovory „nemožno prehliadnúť vtedy, keď hovoríme o vývoji slovenskej literárnej tvorivosti Slovákov v Rumunsku“ (Štefanko 2000a, 157).

Tematicky sa jednotlivé texty týkajú výsostne dolnozemskeho regiónu, najmä okolia Nadlaku. V spomínanom geografickom celku (aj) v medzivojnovom období boli dôležité konfesijné otázky: báťa sa vyjadruje o vydržiavaní a prenájme cirkevného domu. Na druhej strane hovorí aj o každodenných malých krádežiach, ktoré konfrontuje s vierou. Dôležité sú aj jeho výpovede o regionálnych udalostiach, ktoré hýbu lokálnou verejnosťou: ako poľovník trafil vo Viniciach dcéru Petra Bobčoka... On – ako akýsi verejný činiteľ – písomnou formou komentuje nadlacksé diania, pričom vyzdvihuje najmä krivdy Slovákov: ako je možné, že obecné predstavenstvo dalo na rumunskú časť 27 lúč a na väčšiu (slovenskú) len 7, resp. pravoslávni Rumuni dostali až majetok na svoj pomník vo vojne padlých hrdinov, kým evanjelickí Slováci nedostali ani deravý groš? Báťa Slaninka teda horlivo stráži práva nadlacksých Slovákov. Najsamprv však premýšľa, potom hovorí. Symbolicky sa vyslovuje aj za potrebu školskeho spievania piesne *Hej, Slováci*. Mikroregión Nadlaku, kde podľa neho Slováci žijú na kraji dediny v chudobe a blate, symbolicky postupne rozširuje svojimi časťmi cestami do iných (avšak do relatívne blízkych regiónov): bol v Alba Iulii na slávnostiach, v Pešti na politickom zhromaždení, v Šajtíne na hodoch, v Prahe na Svätováclavských slávnostiach... Stručne opisuje pritom životné podmienky počas svojej cesty, často až heglavé (krivé) trasy cez žirne po-

lia. Akoby na margo svojich zamyslení uvádza aj „kultúrne determinanty“ dolnozemskej Slovákov (časopis *Slovenský týždenník*; svojho rodáka Uroša Boora, ktorý pôsobí aj v Pešti). Samozrejme, vo svojich výpovediach sa báfa Slaninka nevyhne ani dobovým politickým otázkam v kvadráte Česko–Slovensko–Maďarsko–Rumunské kráľovstvo. Vždy sa však zastáva slovenskosti v pozadí rešpektovania súdobej politickej situácie na Dolnej zemi. Svoje „ťažké“ úvahy často kompenzuje humornými parentézami (ako sa najedol údeného mäsa s knedľami a dal si plzenské pivo). Opis takýchto zvyklostí, z ktorých vane akási exotika iných krajov, je vlastne poznatok pre obyvateľov nadlacksého regiónu. Tento proces sa konkretizuje aj „prevrátením“ českej piesne na nadlacksú slovenskú reč. Takáto (určitá) pomoc spoluobčanom je zrejším úsilím o povýšenie národnej/národnostnej hrdosti dolnozemskej Slovákov. Prízvukuje sa pritom aj jednota, bratstvo i solidarita medzi národnosťami a ich záslužné spolunažívanie (nevlastného syna Slováka dá báfa Košťok študovať do lýcea v Sânnicolau Mare a bývať u švábskej rodiny). Nevlastného syna učí byť životaschopným, ba vynaliezavým, pričom mu zdôrazňuje potrebu dodržiavania platných zákonov. Môže teda predávať kurivo, ale nemôže *čempísovať dohán* (teda pašovať tabak) z Banátu. Podobne sa musí správať aj k bratom Čechom, veď: „sme my nadlacksí Slováci požíkali našim pereckým bratom Čechom, aby háť tie deťuške nezabudli česky, lebo Čech a Slováč je aj tak skoro všetko jedno“ (Štefanko 2000b, 21). Za príklad dáva nielen Nadlak, ktorý práve stavia železničnú stanicu, ale aj Makov, ktorý otvára nový parný kúpeľ. Spomína pracovitosť Albertčanov, Ambróžčanov, Čabánov, Komlóšanov, Pitvarošanov, ale aj usilovnosť Švábov z Banátu, ktorí sú dobrosrdeční a pomáhajú celému regiónu. Pri ich návšteve sa báfa Slaninka vyslovuje o relatívne vysokej životnej úrovni týchto ľudí. Spomína ich cirkevných predstaviteľov (napríklad zastupujúceho pána farára Kmeťa), avšak kriticky sa stavia k ich reči, ktorá je nadmieru kontaminovaná maďarskými výrazmi. Je teda pravda, že učiteľia i kňazi sa o slovenčinu v týchto regiónoch nevelmi starajú. Mládež by preto potrebovala silnejšie jazykové – tým aj národné – povedomie.

Sociálny motív sa v týchto výpovediach objavuje najmä pri kritike *porcie* (teda mestskej dane), určitom rozkrádaní cirkevného majetku či nízkych cenách žita. Báfa komparuje starý svet s novým, teda jeho detstvo pri tzv. Nových i Bagoňových portách a novodobé miesto pondelkového trhu pri rumunskom kostole. Toto miesto (tzv. *p/ac*) je vlastne centrom nadlacksých regionálnych informácií spolu s rádiom Žida. Tam je každý bratom a rozpráva akýmsi regionálnym jazykom – teda nadlacksý jarmok je živou pôdou ich spoločenského bytia.

Prízvukuje sa aj pracovitosť Slovákov v Bácske (v Juhoslávii). Komicky však znie pritom fakt, že sa tam báfa Slaninka dostal *zempelínom* (teda vzducholoďou). So sebou si vzal dolnozemskej klobásy (teda klobásy), dohovoril sa lámanou maďarčinou, avšak koniec koncov svoj cieľ splnil: podal v *Slovenskom týždenníku* zaujímavú informáciu o tamojších ľuďoch. Čechov opäť hodnotí ako príjemných ľudí, ktorí Slovákov obdarúvajú jedlom a nápojom. Oni im preto z vďaky zahrajú milé české valčíky.

Spolupatričnosť nadlacksých *vadásov* (teda poľovníkov) je taktiež na základe spolupatričnosti. Práve však tá chyba vo vzťahu štátu a cirkvi; vyzdvihuje sa však ich minimálne vzájomné prelinanie. Často je preto najlepšie odísť na samotu; v tomto

regióne „sálaš je osvedčený liek proti takejto otrave, tam aspoň nepočujeme muziku, čo nám z veže hrá a tma nás aspoň nebolí...“ (Štefanko 2000b, 39). Krajanská jednota sa na širšej ploche ozrejmuje aj vo výpovediach samotného báťu Slaninku, ktorý cestuje nielen na učiteľskú konferenciu, na šajtínsky jarmok či k rodine do Perregu, ale aj do súdobého Československa na svadbu svojho kamaráta. Konfrontuje pritom politickú situáciu Československa a Rumunského kráľovstva, pričom „tam v Československej je im taká demokracia, že to našinec ani nevydrží tak ľahko“ (Štefanko 2000b, 40). Spomína aj regionálne (vlastné) kultúrne výdobytky nadlacksých Slovákov: Ľudový kruh; Kultúrny, Hospodársky a Ženský spolok. V pozadí Transscia sa pritom v tomto regióne Slováci a Rumuni „znesú ako bratři“: držia spolu a navzájom sa stretávajú. Po cestách i necestách však nastane koniec aj pre báťu Slaninku, ktorý sa po krátkej a ťažkej chorobe odobral na večný odpočinok. Samozrejme, na jeho miesto sa prihlásilo viac *spoluledaktorov* (teda spoluredaktorov): víťazom súbehu sa stal taktiež výrečný báťa Košťok...

Báťa Košťok sa hneď ujal svojej funkcie, pričom rád spomínal na svojho predchodcu – vždy pravduvravného báťu Slaninku, ktorý mu zanechal „v testamente klobúk, košeľu a fľašku, lebo tieto tri veci má mať každý poriadny ledaktor...“ (Štefanko 2000b, 51). Aj on pri svojich opisoch vychádza najprv z najbližšieho okolia, uvádza každodenné „rituály“ Nadlačanov: bubnovanie ráno o štvrtej, galimatiáš na pláci a voľbu Slováka v obecnom dome. Zdôrazňuje potrebnú národnostnú zainteresovanosť, ale aj sociálne istoty: cestu autobusov po novom asfalte, kopanie studní v domoch a lepší život pastierov. Často pritom komparuje prírodný a spoločenský motív: komicky uvádza rôzne povery o daždi a spôsob dobových kortesačiek: „všetcia tí, čo budú na mňa hlasovať, nebudú viacej platiť obecnú daň, ale ešte oni budú od obce dostávať každý mesiac výplatu!“ (Štefanko 2000b, 56). Báťa Košťok vie o všetkom, má na všetko názor a tvrdí, že „dobrou tvárou a poriadnou hubou“ človek najďalej zájde.

Zdôrazňuje teda potrebu zjednotenia miestnych Slovákov; hovorí o nadlacksom seniorálnom konvente a stretnutí dolnozemsých spolokov v Slovenskom Komlóši. Kritizuje politiku, ono „*panské huncútstvo*“. Odmieta odtrhnutie časti Nadlaku od Rumunského kráľovstva (a jeho pripojenie k Maďarsku) i dobové pomery práve v Slovenskom Komlóši. Tam sa deti pomaďarčujú v škole i kostole – preto je potrebné im zabezpečiť slovenské knihy a noviny. V celom regióne je však dôležité zariadiť vykonanie záverečných skúšok (samozrejme, s patričnou hostinou) u pána učiteľa v obecnom dome. Je to vlastne koreňom zachovania si slovenskosti a neumožnenie hanby pre „*nás Nadlačanov*“. Báťa Košťok uvádza pritom aj „moderné“ vyučovacie metódy, výsledkom ktorých je aj komické vypracovanie žiackej slohovej práce o každodennom živote kravy.

Kritizuje sa aj bezostyšné miňanie peňazí – najmä pri voľbe *alegátorov* (teda poslancov). Je to vlastne doba, keď: „v týchto smutných časoch jedna takáto voľba stojí viac ako jeden jarmok s tromi krútiacimi komédiami a poltografmi a panorámou“ (Štefanko 2000b, 64). Človek však musí byť do určitej miery skromný: symbolicky zbierať na igrišskom pasienku do vreca kurivo na zimu. Môže pritom občas ísť aj do *ligetu* (teda do mestského zábavného parku), spievať slovenské i rumunské pesničky tak, aby si každý našiel ono svoje. Humorne znie prešmyčka

pri význame slov *misa* a *miss*, avšak: „keď môžu mať Slováci v Nadlaku Slovákovi lichterá, podlichtára, kasára aj neviem koľko členov v obecnom zastupiteľstve, tak ver' Rumuni si zaslúžia, aby oni mali aspoň najkrajšiu misu v Nadlaku...“ (Štefanko 2000b, 65–66). Rovnosť je teda rovnosť, veď aj v nadlackej banke (v ktorej bol istý čas úradníkom aj Jozef Gregor Tajovský) môžu dostať peniaze kamaráti Slovákov i Rumunov.

Autor sa vyslovuje aj o podpore slovenských štátnych škôl či záležitostiach svojho rodáka pri voľbe knihy v Slovenskom Komlóši. Kriticky sa však vyjadruje o tých, ktorí pranierujú jeho nadlacké výpovede, v ktorých sa nadmieru objavuje jednoduchšia štylistika a lexika. Nikdy však nezabúda na aktuálny (napríklad na novoročný vinš). Občas je sarkastický, ako napríklad pri informovaní o obesenej žene v Maďarsku. Oboznamuje pritom Nadlačanov o výsledku sčítania ľudu (práve v regióne, v ktorom Slováci tvoria väčšinu obyvateľov). Poukazuje na multikultúrnosť tohto osídlenia, ale aj na jednotlivé parciálne zvyky národností (Slováci idú zo sálaša sobotu do mesta a Rumuni len v nedeľu ráno). Chráni si svojich ľudí, vlastných Slovákov, od nadlacko-slovenskej choroby, teda od akéhosi odnárodňovania.

Zdôrazňuje príslovie: v zdravom tele zdravý duch. Aj z toho dôvodu vyslovuje potrebu vstupovania do telovýchovného zväzu Sokol, resp. možnosť spoločnej zábavy v Slávi. Tento najväčší a najreprezentatívnejší hotel Nadlaku je prístreškom kultúry a kultúrnosti oduševnených slovenských ľudí, ktorí si musia splniť svoju občiansku povinnosť: zvoliť si svojich politických reprezentantov, optimálne Slovákov. Chváli sa fakt, že novým *lichtárom* (teda rychtárom) sa stal Slovak a v regióne nie je *levolúcia* (teda revolúcia) – ako napríklad v Španielsku.

Báťa Košťok teda nie je ľahostajný ani voči svojej krajine: vyzdvihuje (už spomínanú) potrebu splnenia si občianskej povinnosti pri voľbách a nutnú prítomnosť učiteľa-Slováka v príľahlých dedinách. Konštatuje, že celá krajina je chudobná, avšak doteraz silno pôsobí nezamestnanosť a cenzúra. Cestovanie je drahé, avšak on – ako svedok doby a neúnavný dopisovateľ do novín – musí cestovať aj do *Bukareštu* (teda Bukurešti) medzi *šomírov* (teda medzi nezamestnaných, ktorí sú však priateľiví, pohostinní ľudia). Aj v hlavnom meste sa prihovára za potrebu slovenských škôl i učiteľov a kritizuje nečinnosť úradov, ktoré sa vykrúcajú z povinnosti ako plte na rozvodnenej Maruši. Podáva pritom správy nielen regionálneho, ale aj celoštátneho charakteru: „pri Pešti voláci cuculišti vyhodili do ľufu ten explex-olient vlak [...] chytili toho človeka, ktorý položil pušný prach pod ten vlak v Maďarsku a volá sa vraj Matuška“ (Štefanko 2000b, 91, 97). Svoje výpovede aktualizuje aj na diania v nadlackom obecnom úrade, kde sa k moci dostali noví páni a nariadili hrať amatérske divadlo po slovensky. Je to práve ochotnícke divadlo, ktoré dodnes prináša tomuto regiónu nejednen úspech. Dnes už oči ďalej dovidia aj zo sálaša a identifikujú aj také nezmysly ako napríklad hnojom obkladaná priehrada proti záplave a podobne. Rieka Maruša je občas záchrankyňou, ale niekedy aj neláskavým živlom, ktorý zasiahne Slováka, Maďara i Rumuna. V pozadí tohto číhajúceho nebezpečenstva sa do popredia dostáva aj kritika nerovnakého postavenia jednotlivých národností: „len eno sa mi nepáči, že na osemdesiatich Slovákov, pane, len edom Rumun robotiaci. Ja som hútav, že Rumunov je viac v Nadlaku ako Slovákov, lebo veď aj keď tú našu cirkevnú zem delili, tak tam len Rumuni sa tiskali dopredu, a tu ešte ani s

rendýri ich nevedeli zohnať“ (Štefanko 2000b, 104–105).

Z myšlienok báťu Košťoka je zaujímavý fakt o stavaní (už spomínanej) železnice pri obci. On, ako zástanca pokroku, túto záležitosť podporuje a propaguje. Deklaruje však aj šibalský postoj k tomu: politická strana, ktorá urýchlene pomôže so stavbou – na tú budú Nadlačania hlasovať. V politických otázkach pritom paradoxne vyzdvihuje potrebu dôstojnej dôvery. Vyslovuje sa za jednotu: zdôrazňuje, aby sa Slováci nerozdeľovali, nakoľko z toho majú len škodu. On, ako všeobecne známy človek, sa musí potulovať po cudzom regióne, chodiť medzi ľuďmi, hovoriť s nimi a pomáhať im, aby z nich čím viac hlasovalo v regióne za stranu s národným/národnostným programom.

Zaujímavým momentom v jednotlivých textoch sú časti, v ktorých báťa Košťok spomína reálnych ľudí z najužšieho regiónu: kňaza Benčíka, inšpektora Balaja, učiteľku Žužu Dováľovú, inžiniera Ambruša Ferka, učiteľa Cubika či pána farára (seniora) Ivana Bujnu. Práve k nemu sa stavia s hlbokou poklonou a dáva ho za príklad tým, ktorí spoločne s ním chcú verne pracovať na národnom/národnostnom poli. Podľa neho región vytvárajú ľudia s tradíciami a symbolmi. V tomto regióne nie sú to len *sálaše* (teda špecifické príbytky na Dolnej zemi), ale aj *lámačky so šúlkami* (teda zber a spracovanie kukurice) či *nadlackie gecele* (teda vrchná časť tradičného ženského odevu). Prach na cestách však postupne vystrieda asfalt, ale osvietené hodiny na túrni (teda na kostolnej veži) ostávajú (i keď často idú pomaly kvôli vranám, ktoré si sadnú na ich ručičky). Opisujú sa pritom aj regionálne zvyklosti: kultúrne večery v Domovine, veselice v hoteli Slovák a podobne). Samozrejme, pri romantike sa myslí aj na realitu (ako napríklad na platenie za elektrinu). Osvietené by pritom mali byť nielen hodiny na veži, ale aj hlavy Nadlačanov, veď: „ako by to bolo krásne, keby som na každom stole v slovenskej domácnosti v Nadlaku našiel naše slovenské novinky“ (Štefanko 2000b, 125). Báťa kritizuje pritom aj samotný parlament, zastavenie vydávania regionálnych novín a neplnenie si povinností zvolených voči Slovákom. Desia ho aj aktuálny: možné zatvorenie *placu* (teda trhoviska) i hotela Slovák. Vyslovuje sa za poriadok; politiku pokladá (podobne ako báťa Slaninka) za panské huncútstvo.

Koniec koncov človek má byť verný voči svojej národnosti. Na kultúrnom poli musí podporovať slovenské obyčaje (v tomto regióne najmä spolkovú činnosť a ochotnícke divadlo). Je pravda, že „naša mládež by nemala zanedbávať staroveriské slovenské zvyky [...] by sme aj my radi videli našich slovenských chlapov so slovenským betlehemom [...] ukážme sa svetu, že aj my žijeme“ (Štefanko 2000b, 133). Je teda potrebné chrániť si vlastné hodnoty, gazdovať najmä pre seba a neukazovať sa v evanjelickom kostole len na ukážku raz za uhorský rok. Musí sa veseliť v materinskom jazyku (napríklad pri príhodách chýrneho nadlackého bežára), podporovať ono slovenské: zúčastňovať sa na slovenskej zábave, obliecť sa do slovenského kroja – mať *oplecká* (teda po pás siahajúcu ženskú košeľu), široké *gecele*, nosiť vyšivané košele. Tak sa okolitá bieda národnosti môže zmeniť na bohatstvo regiónu. Slováci sa v okolí Nadlaku majú zhromažďovať, kráčať napred pre dobro všetkých. Zrkadlom toho, že aj región môže byť odtieňom človeka, spoločnosti, národnosti – je aj fakt, že práve jednotlivec z ľudu, akýsi dolnozemský, nadlacký báťa Slaninka či báťa Košťok, bol schopný poukázať na to, akí sme či akí by sme

(ne)chceli byť. Je to klenot regionalizmu: akási niť v gobelíne, ktorá vytvára pestrú kavalkádu farieb slovenskosti aj na Dolnej zemi.

Literatúra

Compagnon, Antoine (2006): *Démon teórie*. Literatúra a bežné myslenie. Bratislava: Kaligram.

Čepan, Oskár (1992): *Literárne bagately*. Bratislava: Archa.

Hrivnák, Michal (2002): Slovenská literatúra (za hranicami Slovenska) a slovenská identita. *(Etno)Kulturologické pohľady*, roč. 1, č. 1, 29–34.

Miko, František (1973): Spoločenský aspekt literárneho textu. In: *Od epiky k lyrike*. Bratislava: Tatran, 213–226.

Passia, Radoslav – Taranenková, Ivana, eds. (2014): *Hľadanie súčasnosti*. Slovenská literatúra začiatku 21. storočia. Bratislava: Literárne informačné centrum.

Šabík, Vincent (2018): Kniha ako dielo – Work in Progress. *Slovenské pohľady*, roč. 4., č. 3, 66–70.

Štefanko, Ondrej (2000a): Krása textu. In: *Rozhovory s báťom Slaninkom a báťom Košťokom*. Nadlak: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 154–158.

Štefanko, Ondrej, ed. (2000b): *Rozhovory s báťom Slaninkom a báťom Košťokom*. Nadlak: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku.

Štefanko, Ondrej (2006): Začali sme si uvedomovať, či sme schopní pretrvať kalendármi alebo O vydavateľských tradíciách dolnozemsých Slovákov po roku 1918. In: *Národ a jeho umenie. Pohľad na duchovnú tvorbu dolnozemsých Slovákov*. Ed. Milan Resutík. Budapešť: Slovenský inštitút v Budapešti, 16–21.

Timura, Viktor (1991): *Slovienske kontinúa*. Bratislava: Tatran.

Wollman, Slavomír (1988): Funkcia tradícií pre vytváraní národnej kultúry. In: *Porovnávacía metóda v literárnej vede*. Bratislava: Tatran, 225–244.